

SOPRON KÖZÉPKORI VÁROSFALAI III.

Az előző ásatási jelentésekben (ArchÉrt. 94. 1967; 95. 1968) a világháborús pusztítások során súlyosan sérült Lenin körút–Várkerület házai mögött szabaddá váló városfalak kutatásáról számoltam be. A város másik oldalán a Ny-felé néző városfalaknak eddig csak egy kisebb szakaszát vizsgálhattuk meg, miután itt nagyobb arányú helyreállítási munkák eddig nem folytak. Az újkori beépítés helyzete miatt az ásatást csak a középső városfal belső oldalán, valamint mögötte végezhettem el, itt viszont a rendelkezésre álló területen abban a sávban is, amelyet máshol már a legbelső városfalig kiterjedő beépítés teljesen elfed. Az ásatás közben sor kerülhetett egy későközépkori kút feltárására is, mely XV–XVI. sz.-i kerámiák és üvegek néhány jellegzetes példányát is megőrizte.

A nyugati városfal

Az 1965-ben végzett ásatás előtt ezen az oldalon a középkori városfalaknak csak nagyon csekély maradványai voltak ismertek. A legbelső városfal itt már teljesen hiányzott. Feltételezték ugyan, hogy maradványait rejtik a Templom u. 16., 18. sz. házak kert felőli homlokzatai és a 14. sz. ház udvarvégi támfala (mely 1963-ban leomlott), de a kutatás során kiderült, hogy e legbelső városfalból a térképszelvényünkre eső szakaszon semmi sem maradt (3. kép). Eredeti vonala ugyanis a feltételezettnél kijebb keresendő, mert a bástyakeretek középvonalában húzódott — tehát itt is ugyanúgy a sánc gerincén, mint a város másik oldalán. (Ellenkező esetben itt a felső falszoros indokolatlanul kiszélesedett volna!) Helye nagyjából megállapítható az Esterházy-ház és szomszédjának — Templom u. 2., 4. sz. — XVIII. sz.-ban készült alaprajzáról,¹ ezt a vonalat vettük alapul a IV. térképszelvényen meghosszabbítva. A falból az ásatás során sem került elő alapozás-

maradvány — talán csak a felső réteg alján mutató kevert földréteg és kövek utalnak rá —, mert itt is, ugyanúgy mint ma is álló maradványainál, nagyon magasan alapozhatták, alig a sánc földjébe mélyítve.² Az evangélikus templom területén már 1782-ben lebontották,³ s ezt rövidesen követhette mindkét oldalon a további bontás.

A középső városfal elbontása valamivel később kezdődött, napjainkra e szakaszon végül csak a 23. sz. faltorony maradt a városfal csatlakozó rövidebb részével. Eredeti helyzete É-felé az ásatás során feltárt 22 m hosszú szakaszával és az 1831-es város térkép egyik részletrajzának vizsgálatával pontosan meghatározható, a legkülső városfallal együtt. A templom építéskor ugyanis a falakon keresztül átjárót létesítettek, de kétoldalt a 25–26. sz. torony még megmaradt, ezeket a külső fallal együtt még ábrázolják⁴ (2. kép). E helyzetet jelöltük a térképszelvényen is. A nagyobbarányú bontás valószínűleg a bérházépítésekkel következett be a század második felében.

Templom u. 14. sz.

Midőn 1963-ban a Templom u. 14. sz. ház udvarának végén a támfal nagy része ledőlt, már felmerült a gondolat, hogy a támfal mögött láthatóvá vált középkori falsík (5. kép) szerepét és korát tisztázni kellene. Az 1965-ös ásatás során rögtön kiderült, hogy ez városfal nem lehet és ezért terjesztettem ki az ásatást Ny-felé az udvarsínt mögött 6 m-rel emelkedő bástyakertre.⁵ (Az udvarban sajnos ásatásra az itt folyó építkezés miatt hely nem volt.) A feltárás során az újkori kertfeltöltés alatt a Ny-i szakaszon 1,6–1,7 m mélyen érték el a törmelékkel vegyes, XVII. sz. második felére jellemző cserépanyaggal meghatározható réteget (fajánsz tányértöredék; rézveretes és csontdíszes kés a XVI. sz.-ból⁶ — 11. kép). Alatta kemény

¹ Csatkai E., Sopron és környéke műemlékei. (Bp. 1956) 213. kép. A városfal itt ábrázolt helyzetének továbbvitésével megállapítható, hogy ma már egyedül a Templom u. 6. sz. ház végében sejthetünk még belső városfal maradványokat, tehát egy eddig figyelmen kívül hagyott épületnél.

² Holl I., ArchÉrt 95 (1968) 194–195., hasonló magasan fekvő falalapozás maradt meg.

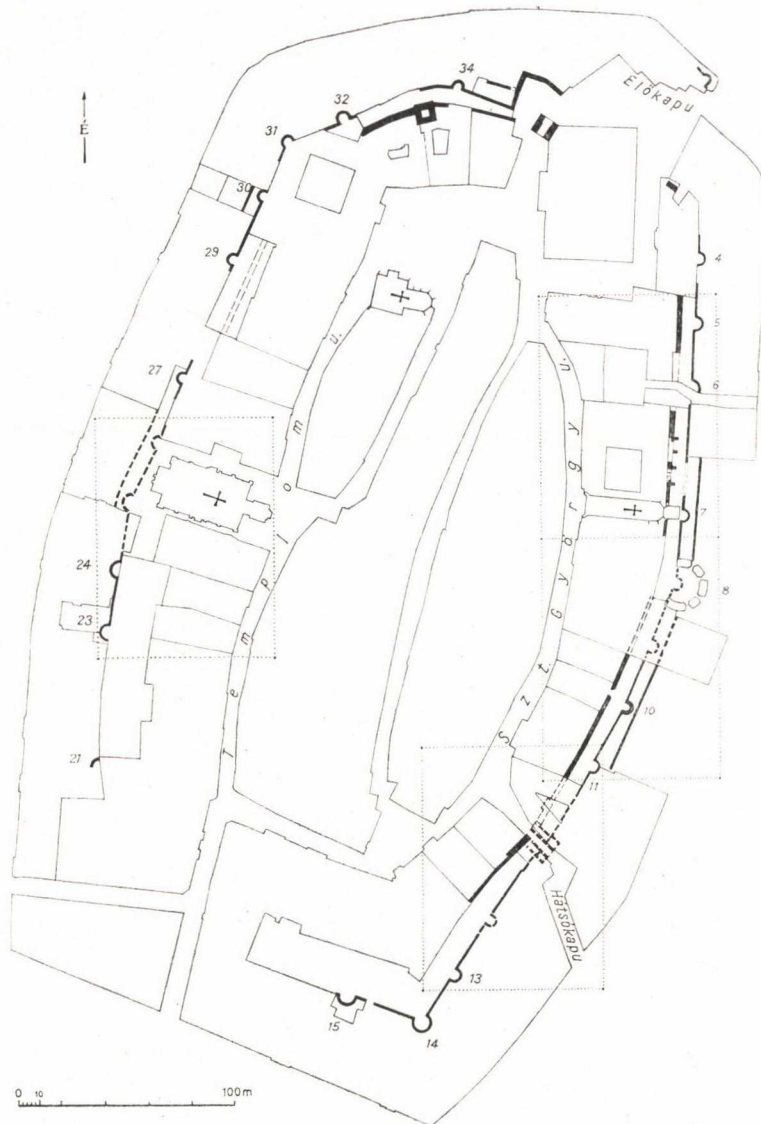
³ Csatkai E., i. m. 288.

⁴ Sopron, All. Levéltár, Sv. T. 38. Hasenauer M. csatornázási részletrajza.

⁵ Az ásatás közben a sánc itteni szakaszának csak legfelső részét vágtam át (4. kép), miután kezdettől javasoltam, hogy a sánc megismerését külön ásatás tűzze ki céljául. Ezt Tomka Péter végezte el 1967-ben. Tomka P., ArchÉrt 95 (1968). 135.

⁶ A kés talán még a XVI. sz.-ra tehető. Hossza 17,5 cm, nyelét elől 6 csontgyűrű, mögötte hétszögletűre hajlított rézlemez borítás díszíti, geometrikus bekarcolt mintákkal (Sopron, Múzeum). — Hasonló megoldású kést talált Sőregi János (A Debreceni Déri Múz. Évk. 1943–1947. 13) Panyolán, Kecskemét környéki falvak-

1. kép. Sopron, a Belváros középkori városfalai
 Рис. 1. Шопрон, средневековые городские стены Внутреннего города
 Fig. 1. Sopron, les murs médiévaux de l'enceinte du Quartier Central

csillámos kövekből álló törmelékréteg húzódtott. Alján vékony csíkban habarcs-törmelék jelezte a felső falszoros itteni szintjét: ez ugyanúgy, mint a város más pontjain, befelé ferdén felemelkedett. A szint alatt ez esetben már nem találtuk meg a XIV–XV. sz.-i leletekkel máshol általában jelentkező középkori feltöltődést, hanem a sánc maradványa és a középkori városfal belső lábazata jelentkezett (4. képen az 5. réteg). Ez tehát azt mutatja, hogy e szakaszon a falszoros szokásos későközépkori feltöltődése nem történt meg, de a városfal koronáját sem emelték meg olyan módon ráfalazással, mint a város K-i oldalán.

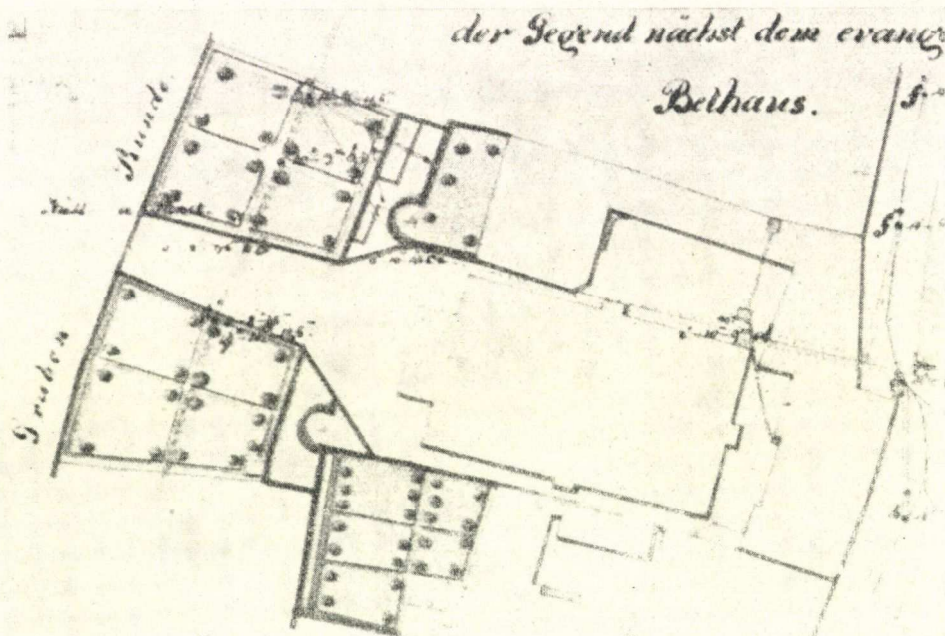
A tűzfal teljes hosszában megtaláltuk a közép-

kori középső városfal belső falsíkját, illetve a 24. sz. falatorony két sarkát. A torony már a Színház u. 24. sz. ház épületébe beépítve nagyrészt megsemmisült, de a pincében csekély maradványai máig láthatóak! A városfal eredeti mellvéd-fala a tűzfal alatt még megvan (II. periódus: XIII. sz. vége – 1339), de fölötté eredeti pártázata és lőrésai e szakaszon már hiányzanak. A XVII. századi réteg alatt fekvő kőtörmelék ennek lebontásából származhat, mert a IV. periódusban már új téglapártázatot építettek helyére (7. kép). Ennek megoldása nagyon hasonlít azokhoz, melyek a IV. periódusban a Hátsókapu 2. sz. ház mögötti falszorosban⁷ készültek: ugyanúgy minden második

ban pedig Szabó Kálmán [Az alföldi magyar nép művelődési emlékei. (Bp. 1938) 113; 531, 533, 545–546. kép.] Korukat a XV–XVI. századra teszi.

⁷ Holl I., Arch Ért94 (1967) 158., felső jobb oldali rajz. A felhasznált téglák mérete (25×12×5 cm) is megegyezik.

2. kép. Az 1831-es várostérkép részletrajza a még álló városfalakkal és tornyokkal. (Sopron, Levéltár)
 Рис. 2. Деталь плана города 1831 года с еще возвышающимися городскими стенами и башнями. (Шопрон, Гос. Архив)
 Fig. 2. Détail de la carte de la ville, datant de 1831, avec les murs d'enceinte et les tours encore existantes (Sopron, Archives)

pártázat közepét látták el téglából kiképzett lőrészekkel. (A pártázatok szélessége azonban szabálytalanabb méretű, a közök pedig keskenyebbek.) Később, az V. periódusban (XVII. sz.⁸) a pártázatok közeit itt is elfalazzák, de ellentétben a Hátsókapunál megfigyelt helyzettel, nem mindegyikbe készítették új lőrést. Csak egyikben volt itt homokkő lapból faragott kulcslyuk alakú réskeret.

A falszoros Ny-i szélén a későközépkori városfal lábazata mellett az ehhez tartozó építési réteg (4. réteg) betöltéséből néhány szürke redukált égetésű osztrák típusú kerámiatöredék került elő. (Csekély maradványaik pontosabb kormeghatározást nem tesznek lehetővé, de a XIV. sz. elejei építkezésnek nem mondanak ellen.) E réteg mellett nagyobb kövekből habarcsba rakott fal 1,10 m vastag maradványa húzódik, majd ezen belül a sánc pusztulásához tartozó barnásfekete, vörös és fekete földréteg (5–6.) emelkedik K felé, folytatódva a sánc égővörös színű rétegével. (Sem a sáncból, sem az előtte fekvő feltöltődésből nem került elő rómainál későbbi cserépanyag ekkor.)

A rétegek helyzete, egyezésük a város más pontjain megfigyelt rétegződéssel azonban már megad-

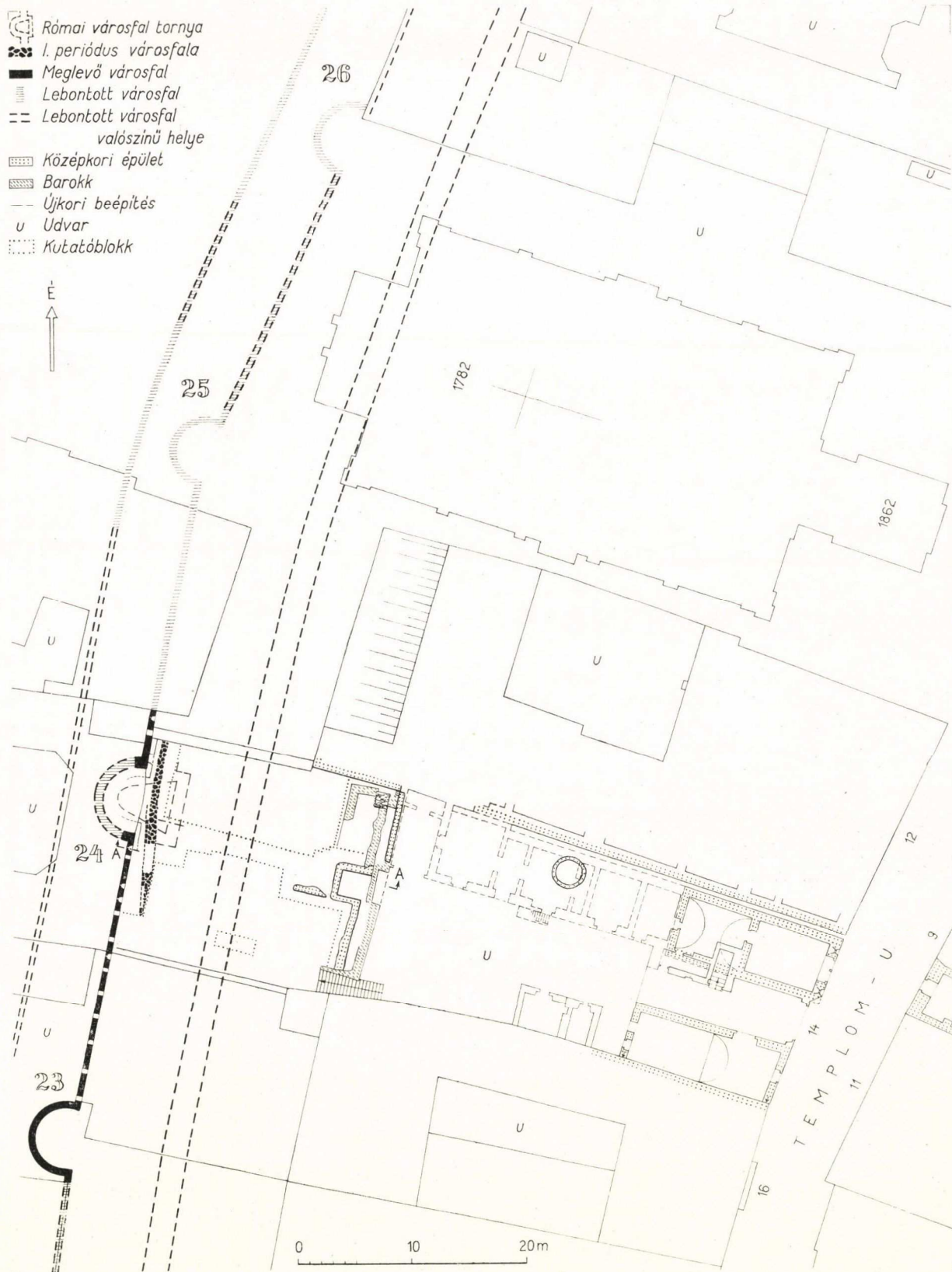
ják e belső falmaradvány relatív kronológiáját: ezt tekinthetjük a középkori városfalak I. periódusának. Építése már az ispáni vár gerendavázas földsáncának pusztulása után történt, mert a vörösbarna égett földréteg lemosódott csíkja fölött építették belső kiugró falsíkját (6. kép). A fal használatának végső idejét viszont a római városfal újjáépítése határozza meg, mikor már e korábbi falra nem volt szükség, sőt annak helyzete a felső falszoros használatát is lehetetlenné tette volna (1297–1339). Építésének valószínűsíthető legkésőbbi kora 1277, amikor az ispáni várból várossá váló Sopron polgárai a királytól a megyei dézsmahuszádot a (római) városfalak kijavítására: „pro reparatione castris” újra megkapták. E bevétel mértéke, mint később kitűnt, igazán nagyarányú építkezést még nem tett lehetővé (ezért is kellett utóbb a királyi adományt megváltoztatni).⁹

Az I. periódus falát 16 m hosszúságban bontottuk ki (10. kép). Vonala nem mindenütt párhuzamos a római-későközépkori városfallal, hanem D felé kissé befelé hajlik (3. kép). Beugró alapozása kisebb, felmenő falának maradványa közepes és nagyobb tört kövekből készült, a belső oldalon

⁸ Holl I., ArchÉrt 95 (1969) 193.

⁹ Azért ez a legkésőbbi időpont, mert a gabonadézmát már IV. László elődei átengedték „régől a mi soproni várunk fenntartására: „pro conservacione Castris nostri Supruniensis” (AUO. IV. 381) és a király csak megújítja ezt. De ez a kiváltságlevél említi először

indokként a falak „régie elhasználódását és töréseit” és „e törések kijavítására” szánja az adományt, tehát a római városfal kijavításának szükségessége 1277-ben merült fel. Az igazi renoválás csak 1297-től indult. Holl I.—Nováki Gy.—Sz. Póczy K., ArchÉrt 89 (1962) 63–64.

3. kép. IV. térképszelvény az ásatás helyszínrajzával
 Рис. 3. IV-ый сектор карты с планом раскопок
 Fig. 3. IVe Secteur de la carte IV, avec le levé de plan des fouilles

szabálytalan rakással (6–7. kép). Külső oldala egyenes falsíkot mutat (É felé a falsíkot elbontották a későbbi városfal miatt). Ilyen, az I. periódushoz tartozó városfalat ezenkívül eddig három helyen lehetett megfigyelni: a Hátsókapu 2. sz. ház kertjében 3,5 m magas maradványa húzódik,¹⁰ a Szt. György utcai szakaszon a 10. sz. toronytól É-ra és a 11. sz. torony mellett alacsonyabb falcsomkja volt látható,¹¹ a 11. sz. torony belsejében pedig szögben előreugró kiképzését figyelték meg.¹² Valamennyi esetben megállapítható, hogy ezt a falat közvetlenül a római városfal csomkjára építették, *de annak belső oldalán*, így külső falsíkja 1,8 m-rel beljebb húzódott, mint az eredeti római falsík. A római *toronyoknál nem követték ezek alaprajzát* és így a beljebb húzódó új fal ezeknél tulajdonképpen a földfeltöltésen ül. Ez a helyzet a 24. sz. faltorony esetében is (7. kép), ahol a torony római falmaradványának tetejét már a 6. réteg alatt találtam meg, mellette (a torony belesajában) kőtörmelék réteg húzódik.

A telek beépítése

A bástyakert belső oldalán kutatóárkunk a sánc égett földjének felső részét vágta át. K felé a leomlott újkori támfal mögött a modern udvarszint fölött 1,6 m-rel magasabban alapozott 0,5 m vastag későközépkori kőfalakat találtunk (9. kép). Jellemző rájuk az, hogy minél nyugatabbra állnak, alapozásuk annál magasabban húzódik. (Így a közülük legnyugatabbra fekvő KNy-i irányú falcsomkot már a sánc földjének tetején találtuk.) A falmaradványok helyzete pontos alaprajzi rekonstrukciót nem tesz lehetővé, de az megállapítható, hogy – talán két – egykor itt álló épülethez tartoztak. Építésük idején a sánc maradványának vörös földje még magasabban emelkedett, mint ma, sőt a sánc K-i, város felé néző belső lejtője is mélyen behúzódott még a mai udvar területére (a 4. kép alsó rajzán vékony szaggatott vonallal jelölve).

letére (a 4. kép alsó rajzán vékony szaggatott vonallal jelölve).

Az egykori beépítés folyamatában e területen az alábbi fő szakaszokat különíthetjük el.¹³

1. A városfalak végleges kiépítése után a XIV. sz.-ban a sánc belső oldala még nyitott, beépítetlen terület volt. A 16 m széles és 51 m mélységű középkori telek beépítése az utcavonal mellett az É-i sarokban álló keskeny kőház (6 × 14 m¹⁴) felépítésével már a tervszerűen beosztott városi kiépítés periódusába tartozik. (Nem ismerjük, de fel kell tételeznünk a korábbi, zömmel még faszervezetű házakból álló, kevésbé szabályos beépítést is, más középkori városok alapján.) A kőház földszintjén csupán két helyiségből állott, ezeknek kőből rakott dongaboltozata volt, mely a fallal egyidőben épült. A ház az É-i oldalon nem épült hozzá a szomszédos ház falához, a kettő között 0,5 m széles közt hagytak, hogy az utca felé oromzatos megoldású tető csapadékját a két ház között kivezethessék, egyben az ereszt is elférhessen¹⁵ (3. kép). Az ilyen keskeny közök az európai középkori városi építészetben (pl. Nyugat-Európában, Rajna vidéken, K-i Alpokban) egykor nagyon gyakoriak voltak, hiszen a csapadék és szennyvíz levezetését az utcára ezekkel lehetett a legkönnyebben megoldani. A XVI–XVII. sz.-ban már a legtöbb helyen elfalazták őket az utca felé: a divat már zárt utcai homlokzatokat követelt. A kőépítészet fejlettebb formái (a falon túlnyúló tető elhagyása vagy az ereszdoldal felcserélése az utcavonal felé) ugyanekkor már feleslegessé is tették az ilyen ereszközök építését.

A ház mögött a nagyobbbrészt szabadon álló udvarban¹⁶ kutat létesítettek (átmérő 2,4 m), ennek vize nagyjából a középkori városárok vízszintjével egyezett (1965-ben – 3 m).

2. Az utcavonal menti szabadon álló terület további beépítése után új épületek létesítésére már csak az udvari rész adott helyet. A XV. sz.

¹⁰ Holl I., ArchÉrt 94 (1967) 158. — Vastagsága itt 1,2 m.

¹¹ Az 1964. évi ásatás során csak a fal tetejét bontottam ki.

¹² Sz. Póczy K., ArchÉrt 94 (1967) 139, 145. — A 7. képen „sánc burkoló fala” jelzéssel ellátott falmaradvány tartozik e periódusba. Vastagsága itt 1 m.

¹³ A Templom u. 14. sz. ház építési periódusainak szétválasztásánál Dávid Ferenc eredményeit használtam fel, aki az utcai épületek kutatását végezte. Megfigyelése szerint a ház első periódusát az utcára merőleges É-i épületben látja (XIV–XV. sz.), a következő periódusban (XVI. sz. m. f.) épül fel a különálló D-i épület. Az első ház oromfalas típusa kutatásai szerint a Templom u. — Kolostor u. hosszában már négy esetben kimutatható, minden esetben a telek É-i oldalán önálló egységként, a szőlőtermelésből és borkereskedelemből élő (félagráris) polgárság emlékműveként. Ez a városban az egyik legrégebb emeletes kőháztípus. — Dávid F., Gótikus lakóházak Sopronban. Magyar Műemlékvédelem 5 (1970) 95–102, 116, 121.

¹⁴ A ház eredeti hosszúságát 1965-ben figyelhettem meg, midőn az udvari új homlokzat építésekor a középkori hátsó zárófal addig beépített csomkját az újkori udvari épület falmaradványa mögött kibontották és az

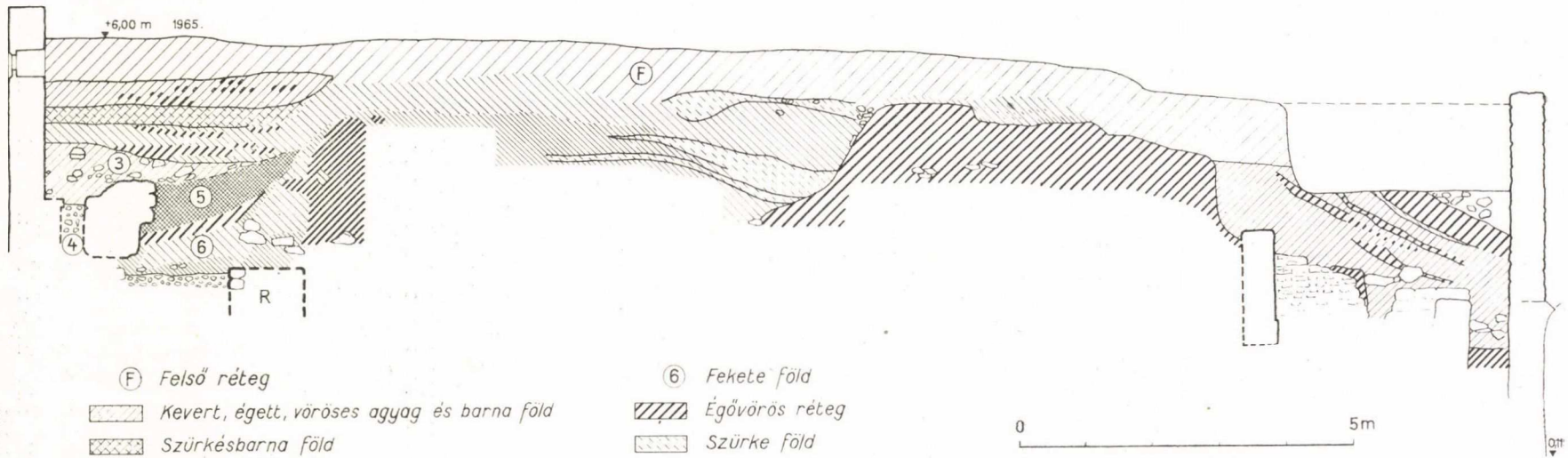
eredetileg egybeépült, hasított kővekből rakott dongaboltozat végével együtt lebontották. A fal 0,7 m vastag volt.

¹⁵ A csapadéklevezető köz itt máig beépítés nélkül maradt. A soproni Belvárosban sok példája maradt meg e megoldásnak, amely az egykori oromzatos házak, az utcavonalra merőleges beépítés emlékét őrzi. A zárt utcasoros beépítés során ezek a közök már zavarták az utcaképet (esztétikai okokon kívül talán biztonsági szempontból is beépítésükre törekedtek), lassan elfalazták őket, ugyanúgy mint más városokban is. Sopronban már az 1537. évi közgyűlési jegyzőkönyv is bizonyítja e folyamat megindulását: tiltakoztak elfalazásuk ellen, mert ez az esővíz szabad lefolyását meggátolja. — Ház J., Sopron sz. k. város története. II/2. 249: „... das die reihen zumal in der Potschagassen, auch anndern gassen nit verpauet. sonder gerämbt werden, damit das wasser seinen ausfall haben mag vnd die gassen dest saubrer beleiben.” — Miután az észrevétel a Pócsi utcára vonatkozik elsősorban (a későbbi Magyar utca), mely a külváros DK-i kapujához vezetett, feltételezhetjük, hogy ugyanilyen beépítési folyamat a Belvárosban már jóval korábban lezajlott (Reihe, Bauwich, Traufgässchen: ereszköz).

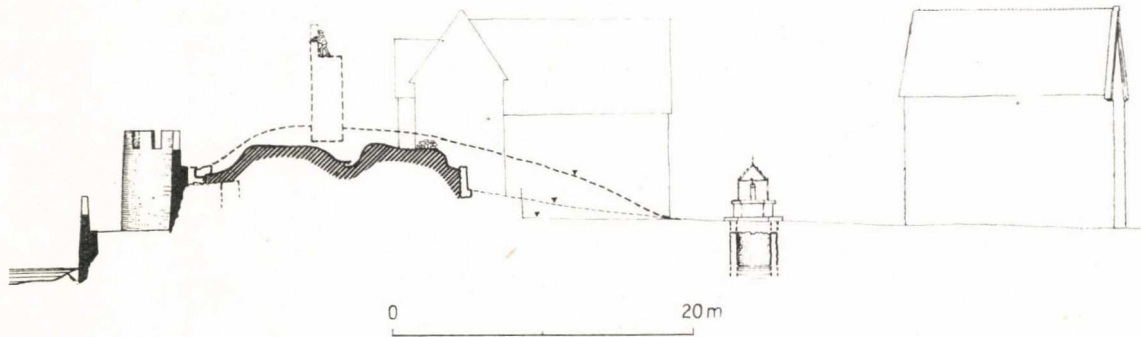
¹⁶ Fából épült gazdasági épületekkel esetleg még számolhatunk.

A - A

Ⓕ Felső réteg	Ⓖ Fekete föld
Kevert, égett, vöröses agyag és barna föld	Égővörös réteg
Szürkésbarna föld	Szürke föld
Ⓒ Kőtörmelékes barna föld	Kőtörmelék, sóder
Ⓓ Habarcstörmelék, homokkőtörmelék	R Római torony hátsó fala
Ⓔ Barnásfekete föld	

-----	14. sz. e.
-----	15. sz. v. - 16. sz. e.
-----	19. sz.

4. kép. Metszetrajz a 24. toronynál; a városfalak és a beépítés rekonstruált metszete
 Рис. 4. Профиль у 24-ой башни; реконструированный профиль городских стен и застроек
 Fig. 4. Coupe près de la 24e tour; murs d'enceinte et coupe reconstitué des bâtiments qui couvrent le terrain

5. kép. Ledőlt udvari támfal, mögötte XV. századi épület-fal 1963-ban

Рис. 5. Обрушившиеся опорные стены двора, сзади них стена здания XV века (состояние на 1963 год)

Fig. 5. Mur de soutènement effondré sur la cour, derrière lui le mur de la maison du XVe siècle, en 1963

6. kép. Az I. periódus városfalának belső oldala

Рис. 6. Внутренняя сторона городской стены первого периода

Fig. 6. Le côté intérieur du mur d'enceinte de la Ire période

végén — XVI. sz. első felében megkezdtek¹⁷ a sánc földjének letermelését és a telek végében építették fel az új kőfalú épületeket (gazdasági létesítmények, alárendelt lakóépületek). Ezek még akkor is magasabb szinten készültek, mint az utca, hisz ellenkező esetben hatalmas földmunkát kellett volna elvégezni. A legbelső városfal mögött még

¹⁷ A sánc földjébe mélyített középkori kőfalak korát azok a cserepek határozzák meg, melyeket az ÉD-i irányú D-i fal mögött találunk abban a beásásban, melyet a fal építéskor készítettek: vörös fazéktöredékek, belül zöldmáz, illetve sárgamáz fazekak faltöredékei a XV. sz. második feléből. Ezért tesszük a beépítést valamivel korábbra, mint Dávid Ferenc (i. m. 95.), aki a második

szabad köz nyílhatott, a védelem szempontjából hátrányos teljes beépítésre itt nem volt szükség. (A városnak ezen az oldalán a telekmélység nagyobb, mint a többi oldalon; azoknál az udvari beépítésre is kevesebb hely maradt, így a beépítés üteme valamivel gyorsabb volt. A teljes körülpítés azonban mindenütt az újkorra tehető.) Az udvar nagyrésze még a XVI. sz.-ban is nyitott lehetett.¹⁸

3. Az újkori beépítésekkel az udvari épületeket átépítették az É-i szakaszon, itt a sánc földjéből újabb 4,5 m széles szakaszt vágtak le.¹⁹ A középkori falak közül az É-i mindvégig megmaradt, ezt felhasználták az új udvari épülethez is (8. kép). Talán az 1676-os nagy tűzvész után alakítják át e területet, lebontva a városfal mögötti középkori és újkori épületeket. A sánc földjének az udvar végében emelkedő maradványait ekkor sülyeszthették le az utcaszintig. Az emeleti magasságban meghagyott várfalkertet támfallal választották el az udvartól. (A támfal mögötti betöltésből későközépkori bécsi fazéktöredék és a XVII. sz. első felében készült kályhacsempetöredék került elő. Utóbbi egy mázatlan lovasalakos példány, hasonló a múzeum kiállításában is van. E szerint a végleges lesüllyesztés és a támfal a XVII. sz. közepe előtt nem készülhetett.)

Az udvar egyik oldalának beépítésével a kút szerepe is megszűnt, falának felső részét lebontották és belsejét a közelben felhalmozódott XV—XVII. sz.-i szeméttel töltötték be. (Lehet, hogy kisebb mennyiségű szemét már a XVI. század elején került bele, de korábban tisztán tartották. Az 1513. évi közgyűlési határozat is elrendeli, hogy a kutakat tisztítsák ki.)

A kút leletei

Az építkezés és a sűrű állványozás miatt csak a kút belsejét tárhattuk fel, már a kút falán is állványzat nyugodott. A betöltés leletanyaga mintegy két évszázadot felölelő időszak használati tárgyaiból áll. A felső részben 1,5 m mélységig zömmel XVI—XVII. sz.-i mázas és mázatlan házi kerámia feküdt (sárga és barnamáz fazekak sűrűn karcolt testtel, sárgamáz tálak és lábasok, az anyagnak csak 30%-a mázatlan vörös fazék). 1,5—1,8 m-nél már több későközépkori fazéktöredék, vörös cseréppoharak, vörös és szürke tál alakú kályhaszemek, színesmáz csempetöredék, valamint színesmáz XVI. sz. végi kupa feküdt. Ebből a mélységből került elő az üvegek legnagyobb része is. Lejjebb már csak néhány vékony nyakú üvegpalack szájtöredéke és bécsi bélyeges nagy-

utcai épületet a XVI. sz. második felére keltezi.

¹⁸ Az udvar végén a szint ekkor a fal alapozási kiugrása szerint még 2 m-rel magasabb volt.

¹⁹ E beépítés talán a XVII. sz.-ra tehető, falcsontjait tártuk fel. Ez az épületrész még e században megsemmisült, talán leégett, lebontott falai fölött a terepet feltöltötték.

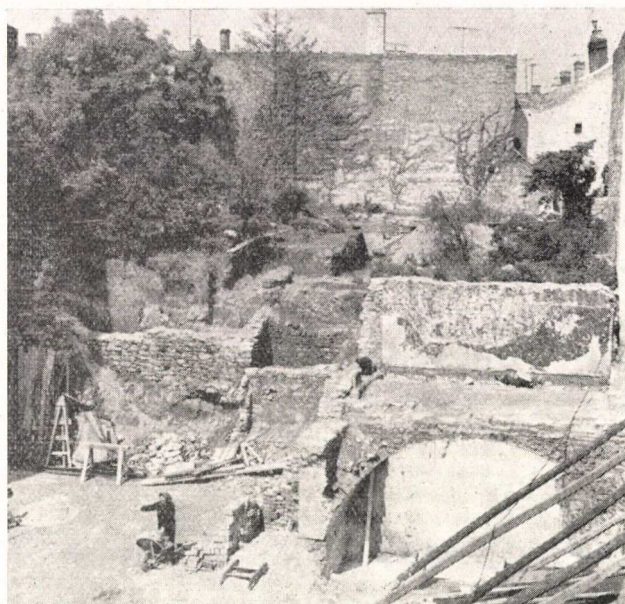
7. kép. Városfal belső oldala az elfalazott torony sarkánál, belül az I. periódus fala, alatta a római torony belső csomójának teteje

Рис. 7. Внутренняя сторона городской стены у угла замурованной башни, внутри — стена первого периода, под ней — верх внутренних развалин римской башни
Fig. 7. Côté intérieur du mur d'enceinte à l'angle de la tour séparée par un mur, à l'intérieur le mur de la Ire période, sous lui le sommet du moignon intérieur de la tour romaine

8. kép. Középkori épületek falai a szelvény Ny-i végénél
Рис. 8. Стены средневековых зданий в западном конце шурфа

Fig. 8. Murs d'édifices médiévaux à l'extrémité ouest du secteur

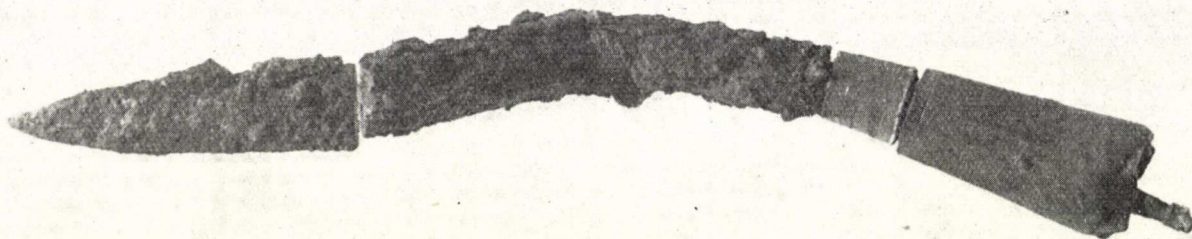
9. kép. Az ásatási terület az udvar felől
Рис. 9. Площадь раскопок со стороны двора
Fig. 9. Le territoire des fouilles vu de la cour

méretű grafitos fazék darabjai voltak (14. kép 3). 2,3 m-től lefelé a mázatlan középkori cserépanyag még folytatódott, köztük fazekak és kancsók (13. kép 4—8) és egy belülmázás bögre feküdt (13. kép 9). Ezekkel együtt került elő egy másik ausztriai fazék is, jól kiégetett, redukált égetésű, kavicsszemekkel soványított cserépből (14. kép 1). E mélység leletei sem tehetők a XV. sz. máso-

10. kép. A városfal belső oldala és az I. periódus fala
Рис. 10. Внутренняя сторона городской стены и стена первого периода
Fig. 10. Le côté intérieur du mur d'enceinte et le mur de la Ire période

11. kép. Díszített nyelű kés. XVI. század
 Рис. 11. Нож с орнаментированной рукояткой, XVI век
 Fig. 11. Couteau à manche orné, du XVIe siècle

dik felénél korábbra. A kút alján²⁰ 2,8–3,1 m között már csak kevés cserépanyag feküdt, köztük vörös cseréppohár töredékek (13. kép 1–3), kis vörös cseréppersely. E mélységben már cseresznye- és szőlőmagvak is voltak. Feltűnően hiányzottak a fémből készült tárgyak (csak egy törtöredék, egy kétágú vasvilla töredéke) és az állatsontok is! Utóbbi körülmény talán arra utal, hogy a szokásos konyhai szemétanyagot a városi rendelkezések betartásával a *lakóterületen kívülre* fuvarozták.²¹

A leletek előkerülési körülményei: a másodlagos fekvés,²² a pontos rétegződés hiánya és a szűkebb kormeghatározást biztosító éremleletek hiánya

12. kép. A középkori kút
 Рис. 12. Средневековый колодец
 Fig. 12. Le puits médiéval

²⁰ Nem biztos, hogy a 3,1 m mélyen jelentkező kötőrmelék a kút eredeti alja. Mélyebbre azonban a bőséges talajvíz miatt már nem juthattunk le.

²¹ Már az 1455. évi tanácsi határozat rendelkezik a szemétanyagnak kihordásáról. Csak a városkapuk előtt kitűzött karó mögötti területet lehetett ilyen célra használni: *Házi J.*, i. m. 174–175. IX. javaslat. — Hasonló rendelkezések voltak a nyugati városokban is.

²² Erre utal, hogy hiány nélkül összeállítható edények

miatt a teljes leletanyaggal nem foglalkozunk. Néhány jellegzetes kerámia és üveg korát az alábbiakban analógiák segítségével meghatározzuk, hogy a fazekasság és üvegművesség feldolgozásához, a polgárság életmódjának vizsgálatához segítsenek.

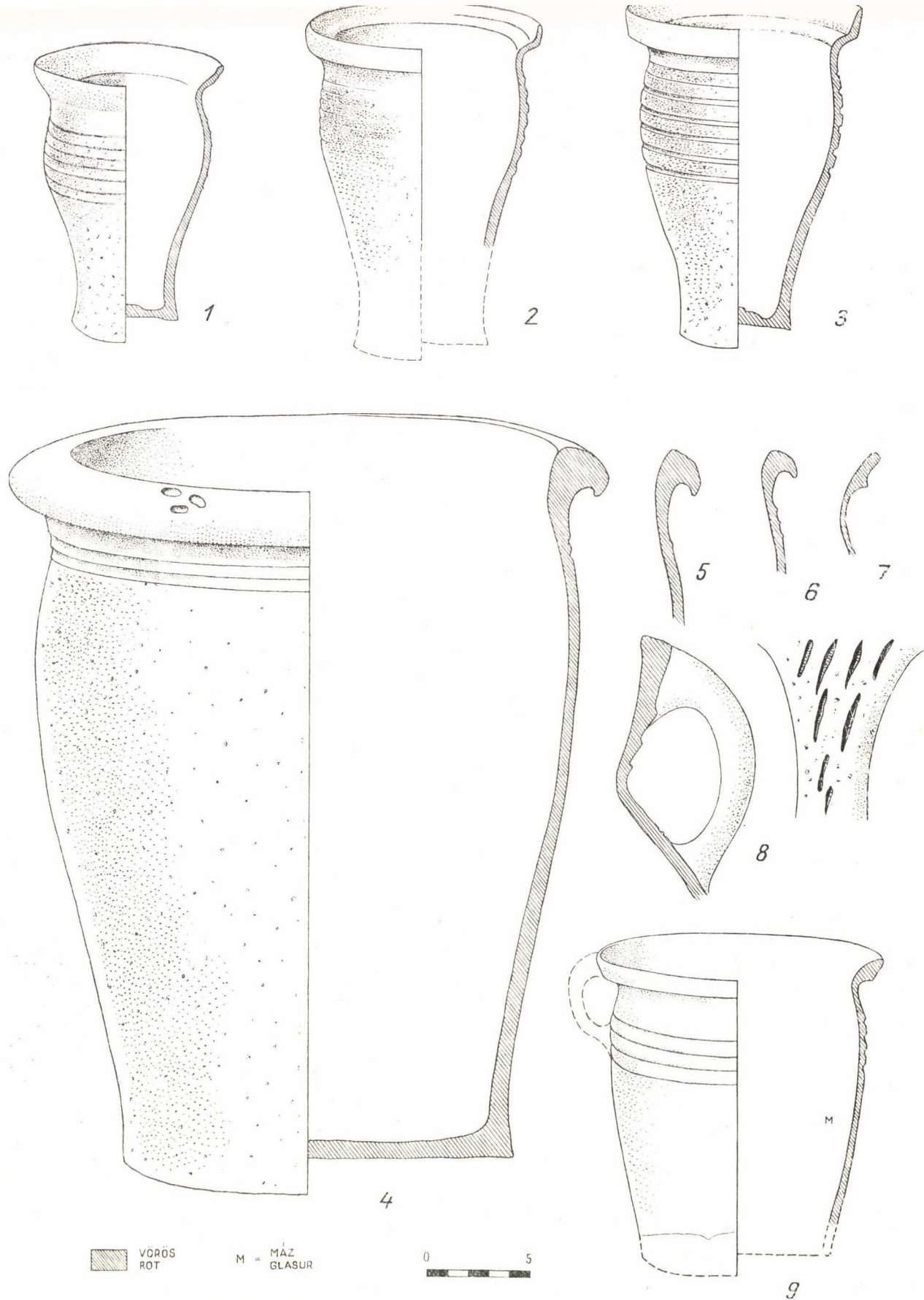
A későközépkori kerámiák nagyobb hányadát kitevő házi kerámia között itt elsősorban főzőfazekak szerepelnek. Valamennyi vörös — narancsvörös színű, kisebb kavicszemekkel soványított. Peremképzésükre az alsó-ausztriai XIV–XVI. sz.-i termékek vastagított, kifelé hajtott szájmegoldásai jellemzőek. A fenékrészek arra utalnak, hogy zömmel még kézikorongon, korongról leemelve készültek, de felületüket jól elsimították. Az egyik nagyméretű fazék peremén ujjbenyomásokkal képzett műhelyjegy látható (13. kép 4). A fazekak mellett azonos mélységben (2,3–3 m) két nagyméretű, szélesszájú kancsó néhány töredéke volt; az egyik fülét párhuzamos bevagdálásokkal díszítették.²³ Ennek a kerámiacsoportnak korát az analógiák alapján a XV. sz. második felére tehetjük.²⁴ Egyező korúak lehetnek azok a vörös cseréppoharak is, melyeket hasonló mélységben, illetve már a kút fenekén találtunk (13. kép 1–2; 16. kép 1–3). Ezek részben még korongról leemelt fenékekkel, de már (ezt kisebb méretük is megkönnyítette) korongon felhúva készültek, vállrészükön bordázott díszítéssel.

Úgy tűnik, hogy ennek a gótikus pohárformának helyi továbbfejlődése során, már valamivel később, a XVI. sz.-ban készülhettek azok a darabok, melyek feljebb is feküdtek. Formájuk az előzőekhez képest kissé karcsúbb, méreteik nagyobbak; testüket bordázás helyett széles hornyolással

itt nincsenek, az összetört tárgyak töredékeinek nagy része máshová került.

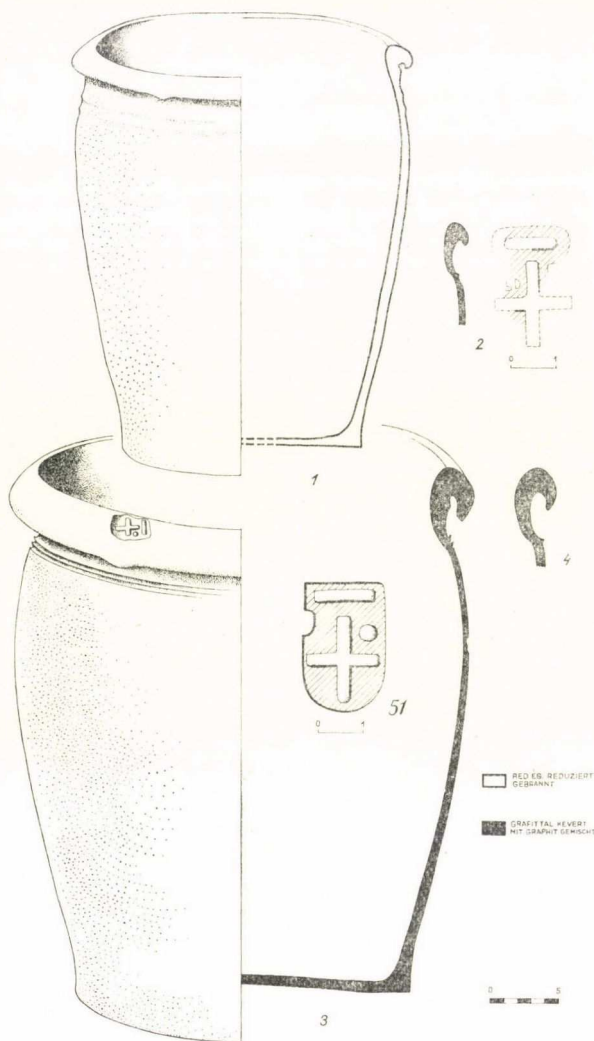
²³ Ez a megoldás a díszítés mellett mindig gyakorlati célt is szolgált, így a vastagabb cserép egyenletes kiégetése biztosított. Hasonló megoldást találunk az alsó-ausztriai kancsóknál a XIII–XV. sz.-ban.

²⁴ Kőszeg, vár, ÉK-i udvar, 2/f réteg, a század második felének és végének érmeivel.

13. kép. Kerámia leletanyag a kútból, XV. sz. vége, 3.: XVI. sz. eleje
 Рис. 13. Керамические находки из колодца, конец XV, 3.: начало XVI века
 Fig. 13. Trouvailles de céramique recueillies dans le puits. Fin du XVe, 3.: début du XVIe siècle

14. kép. Osztrák kerámia a kútból, XV. sz. második fele és XVI. század

Рис. 14. Австрийская керамика из колодца, вторая половина XV — начало XVI века

Fig. 14. Céramique autrichienne trouvée dans le puits. Seconde moitié du XVe siècle et XVIe siècle

vagy csigavonalban körülfutó széles bekarcolással díszítették. Egyes daraboknál megfigyelhető, hogy korongról levágva készültek (16. kép 4–5). — Valószínűnek tartjuk, hogy az előbb ismertetett edények és ezek a jellegzetes poharak²⁵ a *soproni városi fazekasmesterek termékei*. Összefűzi őket a minden esetben azonos anyag és égetés, valamint a formai megoldások rokonvonásai, amelyek kialakulásában az alsó-ausztriai fazekasság közvetlen hatása is felismerhető (zömökebb fazékformák, megvastagított és legömbölyített perem, műhelyjegy alkalmazása, vagdalt díszítés a kancsófülön;

²⁵ A fejlettebb formájú cseréppoharakhoz hasonlóak kerültek elő Sopronban a Városháza építésekor 1893-ban.

²⁶ Magasságuk a kép sorrendjében: 20,8; 23; 24,5; 22 cm. Korongról leemelve készültek.

²⁷ A zöldmázás csempe magassága 20,2 cm. Vármúzeum 52.1115 ltsz. A színesmázás töredék már nem

más lelőhelyeken a lapos tányérformájú vörös fedők).

A XV. sz. készítményei közé sorozhatjuk az előkerült tál alakú szögletes szájú kályhaszemeket. A négyzetes forma mellett a hazánkban ritkábban alkalmazott keskenyebb, téglalap formájúra alakított nyílású is előfordul. A háromszögletes, a felső lezáráshoz használt szemek közül az egyik példány a többitől eltérően nem redukált égetésű, hanem ugyanolyan vörösre égetett, mint az edények, bizonyára ez is helyi készítmény (15. kép 4). Méretkülönbségeik szerint — mind a magassági, mind a mélységi méreteket tekintve is — eltérőek, tehát különböző kályhákhoz tartoztak.²⁶

Az egész leletanyagban csupán egy kályhacsempe volt. Négyzetes előlappal zárt formához tartozik. Díszítése sárgamázaz rózsza, körülötte körbetekert rózsaaág a négy sarok felé hajló levelekkel halványzöld színben, az alap vékony fehér ónmáz. Típusának megfelelői a budai palotából²⁷ (színesmázaz töredék és zöldmázaz sarokcsempe, 18. kép), Csut falu úriházából²⁸ (zöldmázaz), valamint a kőszegi várból (szürke redukált égetésű) kerültek eddig elő. Készítésének idejét stílusa alapján a XV. sz. végére — XVI. sz. kezdetére tehetjük (17. kép).

A kerámiaanyag későbbi csoportjából két színesmázaz, reliefszítésű példányt kell kiemelnünk. Az egyik 14,5 cm magas csanakúp alakú füles kupa. Előoldalán reneszánsz keretelésben gazdag ruházatú nő háromnegyedalakja látható, kétoldalt függőleges mezők váltakoznak bevagdalt kontúrokkal határolt geometrikus mintával, illetve máz alatti homokrászórásos dísszel. A cserép finoman iszapolt, halványsárga; belül citromsárga, kívül sárga, zöld, kék és fehér mázzal díszítve, a talpkarima lila színű (19. kép). A másik példány kisebb kancsócska vagy fülespohár töredéke. Az előoldalát díszítő plasztikus mellképnek csak legalja maradt, oldalt rátétdíszes indák és levelek láthatóak, füle kötélfonatszerűen három ágból csavart. A cserép sárgásfehér, belül sárga, kívül zöld, lila, sárga és fehér mázzal díszített.

Ezek az asztali díszedények közvetlen leszármazottai azoknak a színesmázaz, figurális díszű kerámiáknak, melyeket a XVI. sz. első felében Nürnbergben Paul Preuning és Oswald Reinhart műhelyei készítettek. (A két mester közül az utóbbi — aki valószínűleg svájci származású — alkalmazta a plasztikus reliefszítés mellett a homokrászórásos technikát is.) A század közepétől kezdve egy — vagy több — felső-ausztriai fazekasműhely veszi át a díszítésnek utóbbi módszerét, s főleg az 1560–80 körül készített kerámián tűnnek fel a divatos ruházatú férfi- és nőalakok. Ezek között a

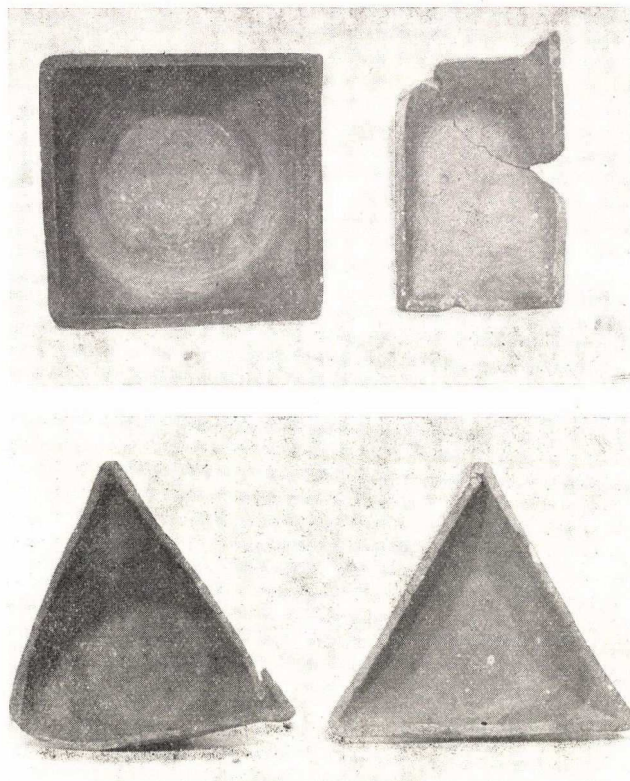
azonos negatívából készült.

²⁸ Gerevich László ásatása. Magassága 19,7 cm, Vármúzeum 53.306 ltsz. A felsorolt párhuzamok nem készültek azonos műhelyben, hátkiképzésük eltérő és negatívjaik között is eltérések voltak. A közvetett kapcsolat valószínű.

soproni füles kupához díszítésben közelálló, formailag pedig egyező darabot is ismerünk felső-ausztriai lelőhelyről; korát az 1580 körüli évekre teszik.²⁹ Az eddig ismeretlen felső-ausztriai műhely vagy műhelyek termékei e jellegzetes technikai megoldással az újabb ásatások során felbukkantak már Csehszlovákiában valamint Magyarországon is (Buda, Visegrád, Esztergom palotáiban). A hazai lelőhelyek megoszlása mutatja, hogy a közvetlen kereskedelmi kapcsolatokat megtartó nyugati országrész mellett a hódoltságkori területekre is került — részben talán követjárások ajándékaiként — ezekből.

A kút üvegleleteiből először a 2–2,1 m mélységből előkerült darabokat említjük, tehát azokat, melyek az előzőekben a XV. sz. második felére keltezett kerámiaanyag felett feküdtek. Egyik egy tölcséren szűkülő vállú üvegpalack töredéke, sárgászöld színű, felületein már vastagon irizálódó lilásbarna üvegből. Pereme tölcséres, tagolatlan. Jellemző a formabafújtt díszítése, vállánál kiinduló gyengén csavarodó hornyokkal (20. kép 1). Két szűk nyakú kotyogós üveg nyak- és szájtöredéke került elő. Az ívesen meghajló nyak mindkettőnél csavarodóan bordázott, a kiszélesedő szájrész csücskös, alját csigavonalban körülfutó, illetve karéjosan vezetett üvegszállal díszítették. Üveganyaguk eredeti színe már nem vehető ki, mert teljes vastagságukban lilásbarna, illetve világosbarna színűre romlott (20. kép 3–4). Egy negyedik üveg formája nem ismerhető fel, egyszerű szűk szájú megoldása volt (20. kép 2). — Ezeknek az üvegpalackoknak párhuzamait egyező vagy kissé eltérő formával az ország különböző helyein találjuk meg, úgy tűnik a királyi udvaron kívül a tehetősebb vagy kimondottan gazdag lakosság körében is, akiknek háztartása üvegárukkal jobban el volt látva. A tölcséres szájú szélesebb nyakú palack előfordul a nyéki királyi vadászkastély leletei között³⁰ (lelőkörülményei szerint XV. sz. végi — XVI. sz. elejei lehet), a budai királyi palotában, Buda — Víziváros középkori plébániatemplomának közelében,³¹ valamint Etén. A másik forma, a szűk nyakú, csavart bordázású kotyogós üvegek hasonló rossz minőségű (könnyebben romló) üvegből többek között megtalálhatók Buda (királyi palota), Visegrád (rég

15. kép. Kályhaszemek, XV. század

Рис. 15. Кафели, XV век

Fig. 15. Pots de poêles. XVe siècle

letanyagban ismeretlen helyről) és Sopron³² üvegleletei mellett Csuton is,³³ tehát főúri és polgári környezetben kívül ritkábban ismét falusi — nyilván kismemesi — használati tárgyak között is. Mindkét palackfajtából találtam töredékeket a kőszegi várban. Az itteni ásatási megfigyelések szerint a palackok használatának korát a XV. sz. második felére — végére lehetett szűkíteni.³⁴ — A kis űrtartalmú palackokat égetett szeszes italok tartójaként és a hosszú hajlított nyakú formát ilyen italok ivóedényeként használták az asztalnál (az utóbbi formának ilyenfajta használatát 1500 körüli ábrázolások bizonyítják).³⁵ Kisebb

²⁹ Az egész csoport meghatározását A. Walcher-Moltheim végezte el, korábbi közleményei után utolsó feldolgozása: *Hafnergeschirre der Renaissance*. *Belvedere-Forum* 7 (1925) 71–79. Az említett analóg darab: i. m. 8. kép. — A másik soproni díszedény töredék már a Preuning-csoporthoz tartozhat.

³⁰ Höllrigl J., *MMűv* 10 (1934) 176–187., 2. kép. Meghatározása szerint XV. sz. második fele. A lelőkörülmények alapján ma már korát e töredéknek az 1480-as éveknél korábbra nem tehetjük, mert az említett 1932. évi ásatásnál Garády Sándor az I. számú, Mátyás által az 1480-as években építtetett kastélyt tárta fel. Régebbi leletanyag csak az 1938-as ásatástól kezdve került elő a másik épületnél, melynek előzménye is volt.

³¹ Bp. II., Csalogány u. 7. — Garády S., *BpR* 13 (1943) 231, 38. kép 1. Garády Sándor készítési idejét a XV. sz.-ra teszi. Ez a darab abban tér el a többi példánytól, hogy teste lapított keresztmetszetű, tehát zsebben hord-

ható és a csavarodó bordák egymástól nagyobb távolságra széthúzva helyezkednek el. Üvege zöldessárga. Vármúzeum.

³² A Postaépület 1911. évi építéskor, XVI–XVII. sz.-i üvegekkel. Ez a rész a középkorban már a város külvárosához tartozott. Sopron, Liszt Ferenc Múzeum.

³³ Méri István 1957. évi leletmentő ásatása során került elő több ilyen töredék. Az adat említésének engedélyét ez úton is köszönöm.

³⁴ Kőszeg, vár, EK-i udvar 2. szemétködőrből, a század második felére keltezhető leletekkel és III. Frigyes 1439–63. között vert érmeivel, Tiroli Zsigmond 1439–96 között vert krajcárjával. (A meghatározást Gedai István-nak köszönöm.)

³⁵ Fuchs, L. W., *Der Gutterolf. Zeitschrift f. Bildende Kunst* 62 (1928–29) 166–168. — A 166. oldalon a hajlított nyakú egycsövű forma ábrázolása Jerg Ratgelb festményén.

16. kép. Cseréppoharak, XV. sz. második fele és XVI. század
 Рис. 16. Глиняные стаканы, вторая половина XV—XVI век
 Fig. 16. Gobelets en terre. Seconde moitié du XVe siècle et XVIe siècle

formai eltérésekkel mindkét palackfajtát még hosszú ideig készítették.³⁶

Az előző, valószínűleg közép-európai készítményeknek tartható³⁷ és olcsóbb üvegek után a soproni ház későbbi gazdái már jóval ritkábbnak számító, drágább üvegeket is használtak. Ezek sorozatát két fehér-üvegszáldíszítéses példány töredéke nyitja meg. Az egyik valószínűleg talpaskhely formájú lehetett, testét erősen kidomborodó ráolvasztott fehér üvegszálak borítják: körülfutó háromsoros övrész alatt függőleges bordákkal (21. kép 1). Teljesen átlátszó víztiszta üvegből készült. Egyező jellegű — szintelen és teljesen korróziómentes — üvege alapján e darabhoz tartozhatott a lapos talprész is. A tiszta és jóminőségű üvegsanyag, valamint a díszítésben ehhez legközelebb álló — bár formailag eltérő — párhuzamok alap-

17. kép. Színesmázos kályhacsempe töredék. 1500 körül
 Рис. 17. Фрагмент изразца с разноцветной глазурью, около 1500 г.

Fig. 17. Fragment de carreau de poêle à vernis polychrome. Vers 1500

³⁶ Így a kotyogós palack számos változata közül a tagolatlanabb szájkiképzésű példányokat még sokáig készítették. A többesövű-csavart nyakú forma a XV—XVIII. sz.-ban kedvelt. Az egyszerű rövid nyakú palack, csavart-bordázott testtel Tirolban még a XVIII. sz.-ban is használt.

³⁷ Höllrigl J., i. m. a bordázott testű rövid nyakú palackokat még hazai készítményeknek tartotta (indoklása: káliüveg, a forma csak itt ismert). Inkább az képzelhető el, hogy hazánkban is készítették ilyet — de még ez sem bebizonyított.

ján velencei készítménynek tartjuk a XVI. sz. első feléből.³⁸

A másik üveg hengeres testű, csőszerű forma (ném. Stangenglas), talprészét keskenyebb és szélesebb függőlegesen vezetett fehér üvegszálak díszítik, melyeket teljesen behengereltek a felületbe. A felső részen kétfajta fehér száldíszítés látható a vízszintes övrész alatt: vastagabb fehér szálak, illetve vékony csavart szálak váltakoznak (vetri a filigrana), melyek kezdetüknél még magas bordákként emelkednek ki a felületről, de lefelé már behengerelve egyre jobban elsimulnak (21. kép 2). Ennek üveganyaga is víztiszta, szintelen, de kissé zöldesszürke árnyalatú és felülete gyengén irizált. A hengeres testű, magas talpasüvegek

18. kép. Zöldmázos kályhacsempe a budai palotából (B. T. M. Vármúzeum)

Рис. 18. Изразец с зеленой глазурью из Будайского замка
Fig. 18. Carreau de poêle à vernis vert, provenant du château de Bude (Musée d'Histoire de Budapest)

19. kép. Színesmázos kupa, 1580 körül

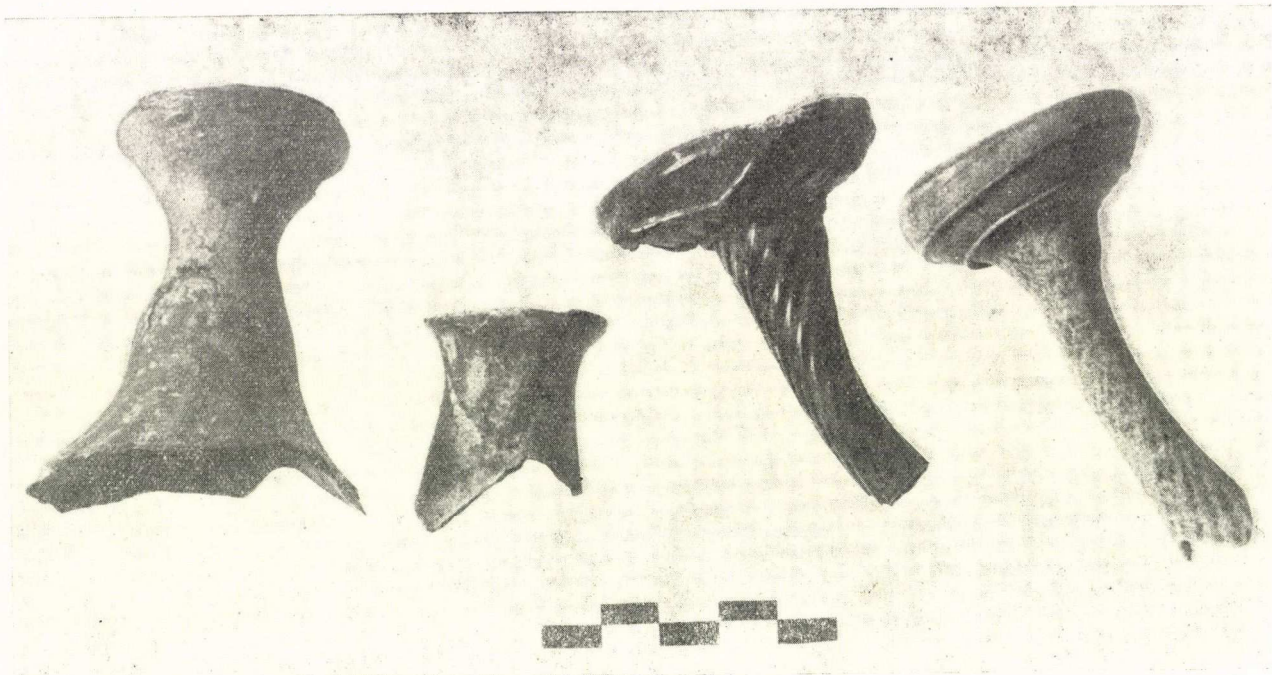
Рис. 19. Кубок с разноцветной глазурью, около 1580 г.

Fig. 19. Coupe à vernis polychrome. Vers 1580

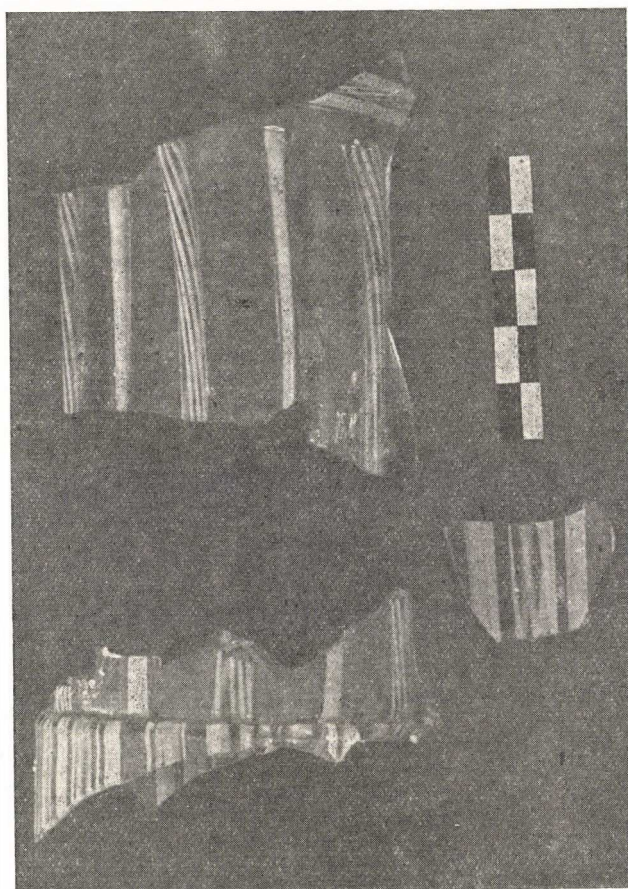
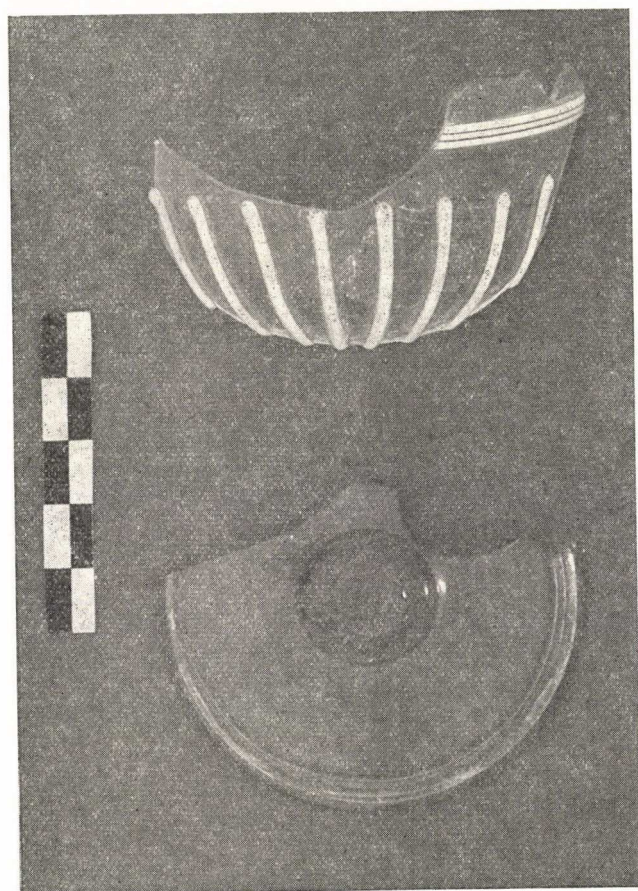
³⁸ A talpaskehellyel egybevezethető darab: Annales du 1er Congrès des Journées Internationales du Verre (Liège 1958) 95., 18. kép. (Damascus, Musée National). — A díszítés közelálló megoldású egy amsterdami magán-

gyűjtemény velencei kelyhén is, melyet a XVI. sz. kezdetére tesznek: Bulletin des Journées Internationales du Verre. 1 (1962) 17. kép.

20. kép. Üvegpalackok töredékei, XV. század második fele
 Рис. 20. Фрагменты стеклянных бутылей, вторая половина XV века
 Fig. 20. Fragments de bouteilles. Seconde moitié du XVe siècle

21. kép. Fonáldíszes üvegek, Velence XVI. sz. első fele és Közép-Európa vagy Németország XVI. század
 Рис. 21. Стеклянные изделия со шнуровым орнаментом, Венеция-первая половина XVI века и Средняя Европа
 или Германия—XVI век
 Fig. 21. Verres filigranés. Venise, première moitié du XVIe siècle, et Europe Centrale ou Allemagne, XVIe siècle

22. kép. Üvegserlegek töredékei a kútból, XVI. század vége
 Рис. 22. Фрагменты стеклянных кубков из колодца, конец XVI века
 Fig. 22. Fragments de coupes caliciformes, trouvés dans le puits. Fin du XVIe siècle

— 30–40 cm magasság is gyakori — formáját a legkülönbözőbb díszítésekkel elsősorban az Alpoktól É-ra, főleg Németország területén kedvelték a késő-középkorban. (A kerámiaanyagban már a XV. sz.-i rajnavidéki készítmények között is alkalmazták ezt a formát.) Ugyanakkor a fehér üvegszáldíszítés, rátétes és behengerelt megoldással a velencei technika és divat átvételét tanúsítja. Üvegünk közelálló párhuzamát a krefeldi Bremen gyűjteményben találjuk meg; a fehér filigrándíszítés hasonló, a forma pedig azonosnak mondható. W. Bremen szerint németországi huta készítménye a XVI. sz.-ból.³⁹ A soproni töredék vegyvizsgálati eredmény⁴⁰ alapján káliüveg,⁴¹ tehát *velencei technikát alkalmazó közép-európai vagy németországi készítmény*. A készítő huta meghatározására a kutatás jelenlegi állása még nem alkalmas, hisz tudjuk, hogy kivándorolt muránói mesterek a század első felében már számos európai országban dolgoznak, városi mesterekként vagy fejedelmi udvarokban (Bécs, Laibach, Tirol, Nürnberg, Szilézia, Franciaország, Spanyolország, Németalföld), s ennek során több helyen a velencei technikájú száldíszítést is meghonosították.

A kút üvegleleteinek leggazdagabb sorozatát kehelyformájú, talpas üvegek adják, formabafűjt belül üreges fogantyúval. A talpkiképzések átmenetet alkotnak a kúposan felmagasodó korábbi és a teljesen lapos XVI–XVII. sz.-i talpformák között, a kupa tölcéses formájú, magas, gyengén öblösödő és a XVI. sz. második felének és végének divatját mutatja. Jellegzetesek a fogantyúk: a girlandos, oroszlanmaszkos megoldástól (22. kép felső sor baloldali) kezdve ennek sematizált változatain át az egyszerű girlandos és gömböcskével díszített tagolatlanabb megoldásig, minden példány másfajta. Egy esetben e nélkül egyszerű gyűrűk kapcsolják össze a két részt. Sajnos a vékony falú kuppa a legtöbbször megsemmisült, csak egyik példányt lehetett pereméig követni, ennek magassága 19 cm. A talprészekből következően ennél kisebb és nagyobb példányok is voltak. Üveganyaguk szintelen, de (egymástól eltérően) gyengén zöldes (22. kép első darab), füstszürke (uo. második) árnyalatokat mutat; valamennyinek felülete gyengén korrodált és az üveg romlása az azonos lelőkörműny ellenére — nyilván az üveg összetételétől is függően — egymástól eltérő fokozatú. A 22. kép második sorának első töredékéből készült vegyelemzés bizonyítja, hogy itt is *káliüvegből készült*, Alpokon inneni huták áruival állunk szemben. Készítési idejük a XVI. sz. második fele, leginkább utolsó negyede, midőn a velencei módra készített szintelen üvegű kelyhek

ilyen formái Európa-szerte kedveltek.⁴² A „façon Venise — à la vénétienne” készített üvegeknél elsősorban a Velencében kialakult oroszlanmaszkos nyelek divatját alkalmazták, így pl. Beauwelz belgiumi hutájában már 1550-től, a tirolai Hall műhelyében ugyancsak a század második felében, s a század végén az udvari megrendelésre dolgozó csehországi⁴³ hutákban is. A készítési hely (vagy helyek) meghatározása ez esetben sem lehetséges, hiszen az ez időben dolgozó számtalan műhelyből biztosan helyhez köthető készítményt jelenleg még alig ismerünk; az adatok elsősorban levéltáriak (engedélyek, számadások), de ezek jelentékeny és kereskedelmileg kiterjedt működésre utalnak.

Néhány más kehelytöredéknél az eredeti forma már nem határozható meg, de ezek is jellegzetes XVI. sz.-i készítmények: kosárfonatot utánzó felcsavart és helyenként bepréselt díszítésű üveg, benyomkodott sejtmintás kupparész és két rúdból csavart egyenes szárrész (22. kép alsó sor). Ezek üvege is majdnem szintelen, gyengén zöldes (a sejt-mintás szürkés) árnyalatú.

Az eddig bemutatott XVI. sz.-i üvegek különböző formáik és díszítései mellett is egységes nagyobb körbe sorolhatóak: a velencei üvegművéség hatása alatt álló, azt utánzó európai műhelyek nagy családjába, melyek a muránói technikát és stílust gyökereztetik meg rövidebb-hosszabb időre Európában. A másik kör a helyi középkori hagyományokat, technikát folytatja. Ebbe tartozik három széles talpú üvegpohár, melyeknek testét apró felragasztott cseppek övezik sűrű sorokban. Üvegük világoszöld, gyengén korrodált. Pontos analógiájukat nem ismerjük, a talpforma a XVI–XVII. sz.-i német és cseh poharaknál általános, a szín és díszítés is ebbe a körbe utalja őket (23. kép felső sor).

A vékony, hajlított nyakú kotyogós üvegpalackok későbbi fajtáit két töredék képviseli. Az egyiknek formabafűjt, csavart nyaka van, a korábbiaktól csak vastagabb kiképzése és jobbminőségű, gyengén zöldes árnyalatú üveganyaga különbözteti meg (23. kép). A másik a többcsöves fajtának az a változata, amelynél a palacktest fölött a nyak két csővé osztott, de feljebb ismét egyesül. Ennek is kiöntőcsücskös, tölcéses szája van, üveganyaga vastag, gyengén szürkés árnyalatú (23. kép). Mindkettőt a XVI. sz.-ra tehetjük.

A gondosabb kiképzésű asztali ivóüvegek és poharak mellett egyszerűbb kiképzésű üvegek is előkerültek. Nagyobb részük nagyméretű palack, keskenyebb-szélesebb tölcéses formájú felső résszel, kúposan kiképzett gyűrűs fenékekkel. Üveg-

³⁹ Bremen W., Die alten Glasgemälde und Hohlgläser der Sammlung Bremen in Krefeld. (Köln 1964) 390 — 391. 207. sz. Magassága 40 cm, Ø : 7,5 cm, míg a soproni példány csak 6 cm átmérőjű, tehát kisebb lehetett.

⁴⁰ Az elemzést a Függelékben adjuk.

⁴¹ Itt a nátrium kevesebb, a MgO és CaO tartalom viszont sokkal nagyobb, mint a muránói üvegeknél.

⁴² Hasonló forma Hall in Tirol műhelyéből (Wien,

Kunstgewerbemuseum). — Azonos kupamegoldások: németalföldi vagy angliai műhelyből 1590 körül (Royal Scottish Museum, Edinburgh): Journal of Glass Studies 11 (1969) 114., 28. sz. — Hasonló formájú, de lapos talppal egy eredeti velencei kehely a XVI. sz. végéről: Hetteš K., Venezianisches Glas. (Praha 1960.) 30. kép.

⁴³ Hetteš K., Venetian trends in Bohemian glass-making. Journal of Glass Studies 5 (1963) 41, 46–47.

23. kép. Üvegtöredékek a kútból, XVI–XVII. század
 Рис. 23. Фрагменты стекла из колодца, XVI–XVII век
 Fig. 23. Fragments de verre trouvés dans le puits, XVIe et XVIIe siècles

anyaguk halványzöld. A későgótikus csoportnál megfigyelhető csavart bordázás csak az egyiken fordul elő, de már alig észrevehető, sekély hornyokkal. Az előzőekkel azonos üveganyagból készült egy széles szájú befőttes üveg töredéke is. Ezek az egyszerű formák az európai üvegművességben hosszú ideig változatlanul éltek, a mindennapi üvegáruk leggyakoribb formái. Korukat a XVI–XVII. sz.-ra tehetjük (23. kép).

***

Az 1965. évi ásatással először sikerült a város Ny-i oldalán a védelmi építkezések periódusait megfigyelni. Megállapíthatjuk, hogy rendszerük és technikai megoldásuk egyezik a K-i oldal építési periódusaival, ami azt mutatja, hogy a későközépkori erődítés mindegyik időszakaszban *egységesen*,

a város teljes területén elkészült. Valószínűleg áll ez az I. periódus városfalára is, amely azonban elhelyezkedése miatt a későbbi kiépítés során sok helyen teljesen megsemmisült. Ez a városfal is bizonyítja, hogy (valószínűleg 1277-ig) az ispáni vár pusztulása után a várjobbágyok rangosabbjai kezén levő tornyok (lakótornyok) mellett *még mindig a római városfal védte Sopront*, de az első városfal építésekor is még szabadon állott megcsönkult, lepusztult külső oldala! Csak a II. periódusban (1297–1339) építik újjá az eredeti római külső falsíkot, mert a korábbi bevételek ilyen nagyrányú építkezést még nem tettek lehetővé.

Az előkerült leletanyag (bár nem nyújt teljes keresztmetszetet sem összetételében, sem korszakaival) betekintést enged a város középkori polgárainak életébe, anyagi kultúrájába.⁴⁴ A XV.

⁴⁴ Ez azért is fontos, mert még Sopron esetében is — egyetlen középkori városunk, melynek gazdag sorozatban maradtak meg számadásai, adójegyzékei stb. — a kiadott XV–XVI. sz.-i végrendeletek és a néhány

esetben ezekhez csatolt hagyatéki leltárak az ingatlanvagyon mellett csak az ékszerek, ruházat, fémedények felsorolását adják. Az előkerülő régészeti leletanyag tehát a háztartások megismeréséhez is pótolhatatlan.

sz. folyamán a Templom utcai ház lakói egyszerűbb szemeskályhákat használtak, háztartási cserépedényeik zöme a helyi városi fazekasság terméke. A század végén, 1500 körül, már drága, színesmázás csempékből rakott kályha állott, nyilván az egyik emeleti, díszesebb lakóhelyiségben. Ennek ritkasága is az átlagos polgári életformát meghaladó, gazdag tulajdonosra utal. Még inkább áll ez a XVI. sz. velencei és más külföldi üvegekre és a színesmázás díszedényekre, hisz hasonló minőségű tárgyak csak a központokban és a legjelentősebb feudális várakban gyakoribbak hazánk területén. (Reméljük, hogy a kiadatlan háztörténeti adatok feldolgozásával el fog készülni talán e ház tulajdonosainak részletes története is,⁴⁵ amivel e ritka leletek tulajdonosait megismerhetnénk.)

A ház hétszázéves történetének egy rövid szakaszából ismerjük tulajdonosát és lakóit. 1426–1440 között a városi adó- és dézsmajegyzékekben folyamatosan szerepel „*Mihály a kútnál*” („*Michel cum fonte — Michl beim brunn*”) és vele lakik veje Sibenburger Mátyás is.⁴⁶ Az összeírások sorrendjét és a névvel kapcsolatban említett kutat tekintve bizonyosak vagyunk abban, hogy e ház tulajdonosát ismerhetjük itt fel. *Mihály a leggazdagabb városi patrícusok közé tartozik*, 1426-ban tanácstag, belvárosi háza mellett még háza és

majorja van a külváros 3. fertályában is (ezt bér-lőknek, kézműveseknek adja ki), szőlőbirtokok és szántó föld képezik vagyonának alapját. A bort főleg belvárosi házában tárolja, szőlőinek tekintélyes nagyságára utal, hogy pl. 1427-ben és 1433-ban 1 kuf, azaz 30 akó bordézmát fizet (16,29 hl), tehát tízszerennyi bora termett. Megkülönböztető neve arra utal, hogy a század elején (s nyilván az előző században is) *jelentős szerepe volt az udvarban levő nagy kútnak* — hiszen a városfalakon belül az első közkutat csak 1524-ben⁴⁷ készítetteti el a tanács a Fő téren! Kisebb kutak voltak ugyan egyes házaknál de talán kevésbé hozzáférhetőek, kisebb méretűek; valószínű az is, hogy csak később létesítették őket és így helymeghatározóként nem éltek a köztudatban.⁴⁸ A magas talajvízszint miatt a belvárosi kutak vize erősen szennyezett lehetett és így elsősorban háztartási-ipari célokra volt megfelelő, nem pedig ivóvíznek. Ez a helyzet általánosnak mondható a legtöbb középkori város esetében, a szőlőtermelés és borfogyasztás ezért is volt általános. Sopron polgárainak életmódjára is jellemző, hogy amikor 1513-ban a közgyűlés a belváros és külváros kútjainak kitisztítását szorgalmazza, indokolásul azt hozza fel, hogy a bor megdrágult és ezért a szegénység ne betegedjen meg, ha vizet iszik.⁴⁹

FÜGGELÉK

A Régészeti Intézetben Duma Gy. vezetésével Petik Z.-né végezte el az üvegleletek közül két töredék vegyvizsgálatát. Az eredmény:

	SiO ₂	Al ₂ O ₃	Fe ₂ O ₃	CaO	MgO	MnO	K ₂ O	Na ₂ O	P ₂ O ₅	Fajsúly
Filigrándíszes cső alakú pohár (21. kép 2)	60,75	2,59	1,03	17,28	2,70	1,08	8,80	2,13	0,85	2,606
Üvegkehelytöredék girlandos fogóval (22. kép alsó sor elején)	61,75	1,49	0,93	17,05	2,76	0,94	11,72	1,86	2,24	2,562

Holl Imre

⁴⁵ Mollay Károly, [SSz 13 (1959), 18 (1964)] írta meg már két ház részletes történetét.

⁴⁶ Ez évek között a belvárosi adójegyzékekben mindig ugyanazon a tájon szerepelnek. Ha figyelembe vesszük az összeírás sorrendjét (*Csatkai E.*, i. m. 55., Mollay K. tanulmánya) és további támpontokként a már meghatározott Hátsókapu 2. sz. és Beloiannisz tér 6. sz. házakat, úgy e két személy lakóhelye a Templom u. 14. sz. tájékán fekszik. Az azonosítást a kút dönti el. — 1426: *Házi J.*, i. m. II/1. 164. — II/2. 356, 1427: II/2. 365, 409. stb. — 1440: II/6. 140. 1440-tól már feleségét említik: II/3. 216, 211, 341, 352. Sibenburger Mátyás 1442-ben még a belvárosi házat lakja: II/3. 357. Utóbbi a tehetősebb polgárok közé tartozik, átlagos szőlő- és szántóföld-birtoka van; adója pl. 1437-ben 6 forint, míg apósáé ugyanakkor 10 forint. I. m. II/3. 78, 115. — A bordézsma mértékeként szereplő kúf:kuffen 30 akót jelent, l. Mollay K., SSz 13 (1959) 125. számításait.

⁴⁷ A Fő téri kútról Mollay K., SSz 18 (1964) 112., 79. j. — Azóta a kút a ház előtt elő is került.

⁴⁸ A Szent György utca 3. sz. házban az istálló mellett a boltozatos helyiségben levő kutat 1534-ben említik. [Mollay K., SSz 13 (1959) 194, 202.] — A Szent György-templom melletti kút lezárását indítványozta a városi közgyűlés 1647-ben. [Póda E., Sopron sz. kir. város monographiája. (Sopron 1890.) 92.] — A külvárosban az Ikva-híd mellett a jánosrendi lovagok kórházának kútját említik 1420-ban (*Házy J.*, i. m. II/2. 308, 312). — Volt a városban a XV. sz.-ban kútmester is. (Uo. 312, 316, 397.)

⁴⁹ „Item ain gmain will haben, nachdem der wein thewrer, das die prunnen inn- vnd vsserhalb der statt gepessert, geraumt vnd sawber gehallten werden, damit der armutt von dem wasser tringken nit kranngkhait zustee vnd damit nit verzogen werdt.” 1513. (*Házy J.*, i. m. II/2. 189.)

Résumé

Lors des fouilles effectuées en 1965, nous avons examiné les murs d'enceinte de la partie occidentale de la ville et le terrain s'étendant derrière celle-ci. Dans cette partie le mur intérieur n'existe presque nulle part, mais son tracé de jadis peut être reconstitué d'après un plan de maison du XVIIIe siècle. Nous n'y avons retrouvé pas même les restes du gros oeuvre de ce mur, car — nous l'avons déjà prouvé dans d'autres secteurs — il s'enfonçait à peine dans le sol du retranchement. Sur ce terrain le tracé du mur médian de l'enceinte peut être correctement reconstituée d'après un relevé fait en 1831 (fig. 2). Nous avons trouvé le mur dans toute sa longueur dans le mur coupe-feu de la maison bâtie devant elle. La tour y appartenant subsiste dans la cave de la maison. Le mur d'enceinte fut élevé à la fin du XIIIe siècle, là aussi en utilisant le mur d'enceinte romain. Derrière celui-ci nous avons dégagé en partie aussi la pente du retranchement appartenant au château-fort du comte. C'est dans ce secteur que nous avons le mieux réussi à identifier le mur d'enceinte de la Ire période de la construction de la ville au moyen âge (fig. 6, 10) qui, vue sa chronologie relative, fut exécutée après la destruction du retranchement au-dessus du côté intérieur du mur d'enceinte romain, dans une épaisseur de 1,10 m, mais encore avant la IIe période de construction (fin du XIIIe siècle — 1339). Sa construction est sans doute en connexion avec l'émancipation de la ville, lorsque en 1277, les bourgeois ont obtenu du roi „pro reparatione castri” le revenu des dîmes. La IIe période est caractérisée par des constructions de plus grande envergure et par une exécution plus soignée.

Sur le terrain derrière le mur d'enceinte on peut isoler quelques périodes principales des constructions du moyen âge finissant. La première maison bâtie en même temps que les murs d'enceinte n'existait plus. Au XIVe siècle dans la ligne de la rue du terrain, large de 16 m, on n'avait construite qu'une petite maison de deux pièces, aux murs de pierre (à l'étage nous pouvons compter également avec deux pièces). Au début la maison s'élevait perpendiculairement sur la rue, elle avait un mur frontal et ne communiquait pas avec le mur voisin. Pour placer la gouttière on y avait laissé entre les deux maisons un espace pour faire écouler la pluie. Plus tard, les passages entre les maisons furent emmurés du côté de la rue, sans doute pour des raisons esthétiques ou peut-être de sûreté. Dans une disposition datant de 1537, la municipalité proteste contre l'emmurage dans la banlieue de ces espaces entre les gouttières, ce qui nous permet de présumer que dans le quartier central ce processus commença déjà antérieurement.¹⁵ Derrière la maison se trouvait dans la cour un puits isolé (fig. 3, 12). Il est fort probable que le nom de «Michel cum fonte», figurant dans les notes d'impôts des Archives, se rapporte à l'un des propriétaires de cette maison qui obtint son nom distinctif du puits de la cour. Michel était l'un des plus riches patriciens de la ville: il possédait une maison et une ferme même dans la banlieue, des terres labourables et des vignobles étendus (1426 — 1440). Il loua sa maison de ferme à des artisans et entreposa son vin dans sa maison située dans le Quartier central. Le tertre et la pente du retranchement occupaient au début un large terrain. A la fin du XVe siècle ou dans la première moitié du XVIe siècle on commença à déblayer la terre du retranchement et on éleva dans le bout occidental du terrain des maisons aux murs de pierre. Ces maisons s'élevaient sur un niveau plus haut que la rue (fig. 4). Dans la ligne de la rue, parallèlement à la précédente, fut construite encore une deuxième maison. Plus tard, en couvrant d'édifices le terrain à l'époque moderne, les maisons s'élevant dans les cours furent reconstruites. En partie elles furent démolies et d'autres parties de la terre du retranchement furent coupées. Après l'incendie de 1676, la cour fut complètement transformée et les maisons médiévales et modernes se trouvant derrière

les murs d'enceinte furent démolies. Le reste du retranchement fut séparé de la cour par un mur de soutènement, et la partie devant celui-ci fut enfoncée jusqu'au niveau de la rue. En élevant l'aile donnant sur la cour, le côté nord du terrain fut couvert et le puits comblé (fig. 3).

Le matériel avec lequel fut comblé le puits consistait surtout de simple céramique domestique du XVIIe siècle, mais il contenait en partie mineure aussi des trouvailles plus anciennes. Les objets les plus anciens sont des gobelets de terre rouge (fig. 13, 1—2), des marmites et des cruches (4—5) datant de la seconde moitié du XVe siècle, et de simples pots de poêle (fig. 15), les produits des potiers de la ville. Nous n'avons trouvé qu'un seul fragment de carreau de poêle plus richement orné et enduit de vernis polychrome qui date des alentours de 1500. Deux coupes à vernis polychrome et à décor de reliefs se signalent par la richesse de leur travail. L'une est le produit d'un atelier de la Haute Autriche et date des années 1580 (fig. 19): cet atelier a continué la technique du potier nurembergeois Oswald Reinhart.²⁹ La coupe est ornée de vernis jaune, vert, bleu, violet et blanc. De l'autre coupe il ne subsiste que de petits fragments, et elle est sans doute le produit de l'atelier de Paul Preuning (les céramiques appartenant au premier groupe ont été mises à découverte dans les châteaux de Bude, de Visegrád et d'Esztergom).

Parmi les verres trouvés dans le puits les plus anciens sont les flacons à cols longs et courts (fig. 20), qui sont ornés de cannelures torsadées et de décors soufflés. En Hongrie leurs analogues furent livrées par plusieurs fouilles (châteaux de Bude, de Nyék et de Visegrád, de Buda-Viziváros) et par les fouilles d'un village.^{30—33} Les fragments mis au jour dans le château-fort de Kőszeg permettent de les dater de la fin du XVe siècle. De la première moitié du XVIe siècle il subsiste des fragments d'une coupe à pied faite d'un verre limpide incolore et ornée de fils blancs, et d'un gobelet, cylindrique („Stangenglas”) (fig. 21). D'après son verre absolument limpide et incolore et son décor, la coupe est un produit vénitien. Un tel décor filigrané de verre blancs se rencontre sur les calices d'une collection de Damas et dans une d'Amsterdam.³⁸ Le verre du gobelet cylindrique est lui aussi incolore, mais d'une teinte un peu vert-gris. Selon l'analyse chimique c'est un verre potasse-calcaire, donc un produit de l'Europe Centrale ou de l'Allemagne, fabriqué selon la technique vénitienne. Une proche analogie se trouve dans la collection Bremen de Krefeld, et son propriétaire l'a déterminée comme provenant de l'Allemagne.³⁹ La plus riche série des verres est constituée de coupes sur jambe soufflées: ils présentent plusieurs variantes de la solution à guirlandes et à masques de lions, très populaires au XVIe siècle (fig. 22). Leur verre est incolore, mais d'une teinte un peu verdâtre ou enfumée, légèrement irisant. Selon l'analyse chimique d'un des fragments (fig. 22, la première de la deuxième ligne) cette coupe est elle aussi en verre potassocalcaire, donc le produit des verreries cisalpines. D'après leurs formes elles sont les produits de la seconde moitié ou de la fin du XVIe siècle, lorsque les verres fabriqués „à la vénitienne” sont devenus de mode dans toute l'Europe.^{42—43} et ont pour un certain temps relégué au second plan le style des verreries locales qui conservaient les traditions médiévales. Il est, en ce moment, impossible de déterminer le lieu de fabrication de ces coupes, car on ne connaît que très peu de pièces sûrement localisables sorties des nombreux ateliers européens de l'époque. Ce sont sans doute les produits de plusieurs verreries qui sont arrivés à Sopron, ce qu'indiquent les différences de teintes et les manches à décors différents. Les produits d'une autre verrerie continuant la technique médiévale et conservant les traditions locales sont les fragments de trois verres à large pied (fig. 23, ligne supérieure) dont le corps est rempli de denses rangées de petites gouttes collées.

Leur verre est légèrement vert pâle. Nous ignorons leurs analogies exactes: ils doivent provenir des verreries bohémiennes ou allemandes du XVIe siècle. Le dernier groupe des verres est constitué de simples verres usuels de ménage: bouteilles à large corps en verre vert pâle et fragments de bocales à confiture dont la date, en raison de l'incertitude des formes et des circonstances de la découverte, ne peut être déterminée que plus vaguement; ils pourraient être placés aus XVIe et XVIIe siècles (fig. 23).

Les trouvailles mises à découverte jettent du jour sur la vie et la culture matérielle de la bourgeoisie urbaine du moyen âge. Les habitants des maisons ont, au XVe siècle, utilisé des poêles plus simples à carreaux de terre;

la grande majorité de leurs poteries étaient les produits des potiers de Sopron. Vers 1500, des poêles à carreaux de faïence polychrome se trouvaient déjà dans la maison, ce qui était fort rare et indique un propriétaire aisé. Ceci est encore mieux valable pour les verres et les vases d'apparat à vernis polychrome très rare et venus d'ateliers lointains, étant donné que des objets d'une qualité similaire n'étaient fréquents que dans les centres féodaux où ils indiquent également de riches patriciens dont le niveau de vie était supérieur à la moyenne. Grâce à la composition de l'ensemble des trouvailles nous sommes là aussi au courant des objets sur lesquels les sources des archives ne donnent en général aucun renseignement.

I. Holl